

УДК 378.147:32042 - 057.875 - 056.262

РОЗВИТОК ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ІЗ ВАДАМИ ЗОРУ В УНІВЕРСИТЕТАХ УКРАЇНИ

В. К. Майборода, доктор педагогічних наук

Є.В. Горкуша, науковий співробітник

Інститут вищої освіти НАПН України

Висвітлено проблеми розвитку інклюзивного навчання студентів із вадами зору в умовах університету. Інклюзивне навчання розглядається як умова повної реалізації принципів демократії, дотримання рівних прав молоді з обмеженими можливостями на здобуття вищої освіти, створення безбар'єрного освітнього простору, адаптованого до можливостей і потреб зазначеної категорії молоді.

Постановка проблеми. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку суспільства і системи освіти України актуальним є визначення нових цілей та цінностей вищої освіти, спрямованої на реалізацію принципів демократії, гуманізму, справедливості, індивідуального підходу до всіх учасників навчально-виховного процесу, особливо до молоді із вадами зору.

У наш час на зміну медичній і економічній моделі, які трактують інвалідність як індивідуальну патологію (медична модель) або функціональну обмеженість, непрацездатність (економічна модель), виникає нове розуміння інвалідності (соціальна модель), як наслідок того, що саме соціальні умови (культура суспільства, психологічний клімат, соціальна організація суспільства), в яких живе і працює людина з ослабленим здоров'ям, звужують можливості його самореалізації [11].

Інклюзія пропонує розуміння інвалідності як відмінність, яка впливає на діяльність особистості, але не є її дефектом або недоліком, і створення включаючого суспільства, в якому відмінність людини поважається і ціниться [11].

Термін "інклюзія" (з англ. "inclusion" – включення) означає більш ефективне включення людей із особливими потребами в навчальне середовище і в громадське життя суспільства, рівний доступ до отримання якісної освіти, професійне й особистісне становлення і самореалізацію з урахуванням їхніх можливостей і потреб.

Необхідно створити таку систему освіти, яка гарантувала б реалізацію всіх вищезазначених принципів. Такою системою є система інклюзивної освіти – процес надання освітніх послуг молоді з особливими потребами, що забезпечує їхнє право на отримання вищої освіти зі створенням у вищому навчальному закладі умов, адаптованих до їхніх потреб і можливостей.

Завдання інклюзивної освіти полягає в зміні підходу до навчання молоді з особливими потребами і ставлення до них.

Складовою інклюзивної освіти є інклюзивне навчання.

В Україні вперше вона почала запроваджуватись у декількох школах в 1999 р. за ініціативи батьків і громадських організацій. У 2001 р. Всеукраїнський фонд "Крок за кроком" спільно з Інститутом

спеціальної педагогіки Академії педагогічних наук України започаткували довготривалий українсько-канадський проєкт — експериментальну програму для дошкільних установ і початкових класів "Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку". З ініціативи Міністерства освіти і науки він реалізується в 23 "пілотних" освітніх закладах Києва, Сімферополя, Львова й Полтави. За даними Міносвіти на сьогодні близько 130 тисяч дітей з особливими потребами навчаються у звичайних садках і школах [1].

Потрібно відзначити, що Міжнародний фонд "Відродження" спільно з вітчизняними та міжнародними неурядовими організаціями, починаючи з 1996 р., успішно реалізував проєкти за напрямком "інклюзивна освіта". Упродовж 2011–2012 рр. здійснено дослідження "Інклюзивна освіта в Україні: здобутки, проблеми та перспективи", "Реалії інклюзивної освіти в Україні". Напрацьовано документи, які закладають регулятивну базу інклюзивної освіти. Однак на сьогодні потребують вирішення багато питань з відпрацювання механізму взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу, підготовки фахівців для інклюзивного навчання.

Інклюзивне навчання студентів із вадами зору — це форма здобуття ними вищої освіти в процесі спільного навчання зі здоровими студентами за умови адаптації навчального закладу до можливостей і потреб студентів із вадами зору [2].

Метою статті є виявлення наявних проблем інклюзивного навчання студентів із вадами зору в умовах університетів України.

Відповідно до поставленої мети сформулюємо такі завдання:

- проаналізувати наявні проблеми інклюзивної освіти та конкретизувати визначення термінів "інклюзивна освіта", "інклюзивне навчання";

- здійснити моніторинг проблем інклюзивного навчання студентів із вадами зору в умовах університету;

- запропонувати шляхи вирішення проблем інклюзивного навчання студентів із вадами зору в умовах університету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні в останні 10 років помітно підвищився інтерес до даної проблеми. Вітчизняні вчені А. Будда [1], Ю. Богинська [2], А. Колупаєва [3], К. Кольченко [6], Д. Кроноплицька [5], Г. Нікуліна [6], Г. Онкович [5], В. Синьов [4], П. Таланчук [5, 6], О. Ткачук [14], А. Шевцов [4] та інші наголошують увагу на важливості реалізації інклюзивної освіти в Україні.

Розвиток системи вищої освіти України згідно із законом України "Про вищу освіту" (2004 р.), "Стандартними правилами забезпечення рівних можливостей для інвалідів" (1993 р.), Конвенцією ООН "Про права інвалідів" (2006 р.), Наказом Міністерства освіти і науки України, Академії педагогічних наук України №764 від 17.11.2003 р., №55 від 17.11.2003 р. "Про затвердження Програми професійної підготовки інвалідів по слуху і зору у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації" передбачає створення нової парадигми вищої освіти, спрямованої на формування освіченої, творчої особистості, забезпечення рівних умов для розкриття здібностей, задоволення освітніх потреб кожного, в т. ч., студентів із вадами зору. У "Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року" акцентується увага на розроблені ефективних моделей інтеграції в суспільство дітей і молоді з особливими освітніми потребами шляхом сучасного науково-методичного змісту колекційної та інклюзивної освіти [13].

На думку Ю. Богинської, прийняті в Україні нормативно-правові документи і діяльність, яка спрямована на їхню реалізацію, свідчать про те, що зроблено знач-

ний прорив у законодавчому забезпеченні доступності освіти для осіб із обмеженими можливостями. Однак реалізація цих документів здійснюється не повною мірою через необхідність їхнього доопрацювання з точки зору вдосконалення методик навчання й організації навчального процесу та нестачу фінансування [2]. У нашій державі поки що немає відповідних фундаментальних досліджень із проблеми навчання і виховання студентів із особливими потребами. Більш глибокого і фундаментального дослідження потребують питання інклюзивного навчання студентів із вадами зору, оскільки, саме вища школа завершує формування особистісних якостей молодої людини, готуючи її до професійної діяльності.

Слід зазначити, що науковці радять уникати психологічно деструктивного терміну "інвалід", що травмує психіку молодих людей [6]. Найбільш доречно користуватись визначенням "люди з особливими потребами".

Виклад основного матеріалу. Досвід засвідчує, що студенти, які мають вади здоров'я, мають сильнішу мотивацію на отримання якісної освіти і формування необхідних компетенцій, оскільки це дозволить їм бути конкурентоспроможними на ринку праці. Студенти з особливими потребами, навчаючись в університеті, не відчувають себе неповноцінними, а, навпаки, розкриваються і формуються як особистості.

У процесі дослідження з метою виявлення проблем і освітніх потреб студентів із вадами зору на базі Чорноморського державного університету імені Петра Могили (м. Миколаїв) проведено анкетування цієї категорії студентів, у якому взяли участь 34 студенти й 16 викладачів. У результаті проведеного анкетування з'ясовано наступні проблеми, з якими студенти з вадами зору стикаються у процесі навчання:

— відсутність закону про інклюзивну освіту у ВНЗ не дає можливості повною мірою реалізувати права осіб з обмеженими можливостями, зокрема вадами зору, на отримання якісної вищої освіти з урахуванням їхніх можливостей і потреб;

— неузгодженість наукової термінології (немає чіткого тлумачення дефініцій "студенти із вадами зору", "інклюзивне навчання", "інклюзивна освіта", відсутня диференціація вад зору, за якими студенти можуть навчатися в технічних або гуманітарних ВНЗ);

— недостатнє методичне й технічне забезпечення навчального процесу студентів із вадами зору;

— недостатній рівень підготовки викладачів ВНЗ до роботи зі студентами із вадами зору;

— відсутність сформованої єдиної бази даних студентів із вадами зору, які навчаються у ВНЗ, а також навчального матеріалу в адаптованому вигляді (на аудіо носіях);

— відсутність спеціального обладнання й озвученого програмного забезпечення.

Шляхами вирішення зазначених проблем можуть бути:

— доопрацювання нормативно-правових документів щодо інклюзивного навчання студентів із вадами зору в доповнення до документів, що регламентують навчання цієї категорії студентів;

— приведення у відповідність наукового апарату в сфері навчання студентів з обмеженими можливостями (із вадами зору);

— розробка науково-методичного забезпечення інклюзивного навчання студентів із вадами зору в умовах університету;

— створення технічної бази, включаючи спеціальне обладнання і програмне забезпечення (інтерактивні дошки, читаючі та скануючі машини, озвучені програми тощо);

— проведення моніторингу кількості студентів із вадами зору і створення єди-

ної бази статистичних даних про цю категорію студентів і їхніх нозологій;

- проведення семінарів із особливостей інклюзивного навчання студентів із вадами зору для викладачів університетів;

- створення безбар'єрного середовища в університетах;

- проведення занять із орієнтації цих студентів в університетському середовищі;

- адаптація навчального матеріалу до потреб і можливостей зазначеної категорії студентів (в аудіо та електронному вигляді, друкування навчальних матеріалів збільшеним шрифтом).

Проведена нами на базі Чорноморського державного університету імені Петра Могили робота щодо вивчення проблем інклюзивного навчання студентів із вадами зору засвідчує про необхідність конкретизації наукового апарату, доповнення та розробки державних документів, здійснення керівництвом університету практичних заходів для корекції розкладу занять, забезпечення студентам із вадами зору доступу до дидактичних матеріалів, поширення спеціальних озвучених програм, що забезпечують зміщення навантаження із зорового аналізатора на слуховий.

Для вирішення зазначених проблем і створення умов для успішного навчання студентів із вадами зору необхідно поєднувати теорію з практикою, що забезпечується основними принципами інклюзивного навчання. Поєднання теоретичних знань, отриманих у навчальному процесі, та практичних навичок використання цих знань можливо через створення і діяльність Центру навчання студентів із особливими потребами в університетах.

У процесі анкетування 59% студентів із вадами зору висловили побажання користуватися навчальними й інформаційними послугами такого центру в своєму університеті.

При отриманні вищої освіти у студентів із вадами зору з'являється реальна мож-

ливість реалізувати свій інтелектуальний потенціал, стати більш конкурентоспроможними на сучасному ринку праці. Для цього необхідно визначати більш перспективні для цієї категорії студентів професії (створення банку професій) відповідно до їхніх можливостей і потреб, використовувати діючі програми їхнього працевлаштування, впроваджувати світовий досвід роботи з цією категорією студентів.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Інклюзивне навчання передбачає створення відповідного освітнього простору, забезпечення наукового, психолого-педагогічного супроводу, створення навчальних програм, адаптованих до можливостей і потреб студентів із вадами зору. Основним напрямом професійної підготовки фахівців є забезпечення рівних можливостей в процесі особистісно-орієнтованого навчання.

Шляхи вирішення проблем інклюзивного навчання студентів із вадами зору в умовах університету передбачають практичну реалізацію зазначених вище заходів, постанов, нормативно-правових документів, прийнятих і ратифікованих в Україні. Розробляючи навчально-методичне забезпечення інклюзивного навчання цієї категорії студентів слід використати досвід країн, які досягли успіху в цій сфері й адаптувати його до реалій України.

Необхідно сформулювати в суспільстві толерантне ставлення до людей з особливими потребами, у т.ч. за допомогою засобів масової інформації.

Поетапне рішення зазначених проблем інклюзивного навчання студентів із вадами зору в умовах університету надасть їм можливість отримувати вищу освіту з урахуванням їхніх особливостей і потреб, сприятиме соціальній справедливості, подоланню стереотипів щодо інклюзії цієї категорії студентів у соціум.

Література

1. Будда А.А. Організаційно-методичні особливості реалізації інклюзивної освіти в Україні // Вища освіта України: Теорет. та наук.-метод. часопис. – 2013. – 2. – № 3 (50). – С. 101–103.
2. Богинська Ю. В. Анализ современного законодательного обеспечения доступности высшего образования для лиц с ограниченными возможностями в Украине // Проблемы сучасної педагогічної освіти. Сер. Педагогіка і психологія. – Ялта: РІО КГУ, 2008. – Вип. 20. – Ч.1. – С.116–118.
3. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: Монографія. – К.: САММІТ, 2008. – 268 с.
4. Синьов В., Шевцов А. Нова стратегія розвитку корекційної педагогіки в Україні // Дефектологія. – 2004. – № 2. – С. 6.
5. Таланчук П.М., Онкович Г.В., Кронопільська Д.Л. Актуальні проблеми навчання та виховання студентів із особливими потребами // Мат. Міжнар. наук.-пр. конф. "Університетська освіта України ХХІ століття: проблеми, перспективи, тенденції розвитку" (Харків, 15-16 грудня 2000 р.). – Х., 2000. – С. 131–133.
6. Таланчук П.М., Кольченко К.О., Нікуліна Г.Ф. Супровід навчання студентів із особливими потребами в інтегрованому освітньому середовищі: Навчально-методичний посібник. – К.: Соцінформ, 2004. – 128 с.
7. Закон України "Про вищу освіту" // Офіційний вісник України. – 2002. – № 8. – С. 1–43.
8. Конвенція Асамблеї ООН про права інвалідів, 2006р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://grom-bezpeka.org.ua/laws/international-human-rights>.
9. Наказ Міністерства освіти і науки України, Академії педагогічних наук України № 764 от 17.11.2003р., № 55 от 17.11.2003р. "Про затвердження Програми професійної підготовки інвалідів по слуху і зору у вищих навчальних закладах I–IV рівнів акредитації".
10. Наказ Міністерства освіти і науки України №691 від 2 грудня 2005 року "Про створення умов щодо забезпечення права на освіту осіб із інвалідністю".
11. "Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів" (Резолюція Генеральної Асамблеї ООН №48/96, прийнята на 48 сесії ГАООН 20 грудня 1993р. – К.:ВГСПО "НАІУ", 2003. – 40 с.
12. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року / Указ Президента України від 25 червня 2013 року, № 344/2013 // Урядовий кур'єр. – 2013. – 4 липня. – № 117.
13. Інклюзивна освіта в Україні потребує розвитку [Електронний ресурс] / Освіта.ua. – Режим доступу: <http://osvita/36734/>.
14. Ткачук О.В. Особливості формування ціннісного ставлення до права студентів із особливими потребами [Електронний ресурс] // – Режим доступу: prv.org.ua/data/06_2014/zbiurnuk_2012.pdf
15. Соціальна робота: Навчальний посібник / За ред. проф. А.Й. Капської. – К.: Видавничий дім "Слово", 2011. – 400 с.

АННОТАЦІЯ

Майборода В.К., Горкуша Є.В. Развитие инклюзивного обучения студентов с нарушениями зрения в университетах Украины // Биоресурсы и природопользование. – 2014. – 6, № 3–4. – С. 186–190.

В статье раскрываются проблемы развития инклюзивного обучения студентов с нарушением зрения в условиях университета. Инклюзивное обучение рассматривается как условие полной реализации принципов демократии, соблюдения равных прав молодежи с ограниченными возможностями на получение высшего образования, создание безбарьерного образовательного пространства, адаптированного к возможностям и потребностям указанной категории молодежи.

SUMMARY

V. Maiboroda, E. Horkusha. The development of inclusive education of students with visual impairments in the universities of Ukraine // Biological Resources and Nature Management. – 2014. – 6, № 3–4. – P. 186–190.

The author outlines the problems of inclusive study of students with visual impairments and proposes the ways of their solution in university's conditions. Inclusive study is considered as a condition of full realization of principles of democracy, equal right of young people with limited possibilities to gaining higher education, creation of non-barrier educational environment, adapted to opportunities and needs of this category of young people.